

Vhodnosť použitia testu Woodcock Johnson International Edition pre populáciu rómskych detí

Vladimíra Čavojová*, Eva Mikušková*, Zuzana Belovičová*,
Katarína Lieskovská**

*Ústav aplikovanej psychológie FSVaZ UKF, Nitra
vcavojova@gmail.com, eva.mikuskoval@gmail.com, zbelovicova@gmail.com

**Katedra psychologických vied FSVaZ UKF, Nitra
katlalies@centrum.sk

Abstrakt

Jedným z komplexných faktorov, ktoré významne determinujú kognitívne schopnosti rómskych detí, je sociálne znevýhodnené prostredie, z akého väčšina rómskych detí na Slovensku pochádza. Cieľom výskumu bolo overenie Woodcock–Johnsonových testov kognitívnych schopností (WJ IE) ako „culture-fair“ testu prostredníctvom mapovania úrovne kognitívnych schopností rómskych detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia. Medzi populáciou rómskych detí a populáciou detí z majority boli overené štatisticky významné rozdiely v úrovni kognitívnych schopností a to v prospech majoritnej populácie. Autorky na základe výsledkov výskumu uzavierajú, že WJ IE sa pre výberový súbor participantov nejavia ako „culture-fair“ testy, teda ani ako vhodný nástroj na mapovanie kognitívnych schopností rómskych detí. Výskum je súčasťou projektu CGA VII/I/2007.

Kľúčové slová: kognitívne schopnosti, sociálne znevýhodnené prostredie, Woodcock-Johnsonové testy

1 Úvod

Na výkon v škole, rovnako ako na výkon v inteligenčných testoch vplývajú okrem samotných intelektových faktorov aj iné mimointelektové faktory. Rómske deti sa častejšie nachádzajú v hraničnom pásme IQ, kedy je ešte dieťa zaškolované v bežných školách v porovnaní s majoritnými deťmi. Takže keď upustíme od otázky diskriminácie rómskej populácie a venujeme sa príčinám zlyhávania rómskych detí v spomínaných testoch (respektíve slabších výkonov v týchto testoch), stretne sa najmä s príčinami ako nedostatočne stimulujúce rodinné zázemie, jazyková bariéra, kultúrna a historická odlišnosť od majoritnej populácie a iné faktory. Viacerí autori (Farkašová, Kundrátová, 2006; Matulayová, Rosinský, 2006; Špotáková, Kretová, 2006; Marušková, Mesárošová, 2004; Sternberg, 2004; Balogová Slobodníková, Zubková, 2003; Rómska populácia a jej rozptyl, 2002; Tóthová, 2002) označili niekoľko príčin častého zlyhávania rómskych detí v klasických školských a inteligenčných testoch, ktoré sme zosumarizovali do nasledovného zoznamu:

- vplyv rodiny (tradičná rodinná výchova verzus štruktúrovaný a direktívny vzdelávací systém),
- očakávania a postoje rodičov k študijným výsledkom svojich detí (rodičia nekladú zvýšený dôraz na známky a výkon detí),
- vnímanie školy ako nepriateľskej inštitúcie rodičmi (škola ako prostriedok odcudzenia detí a rodičov),
- nutnosť akceptovať požiadavky nového prostredia, ku ktorým deti dovtedy neboli vedené,

- nízka vzdelanostná úroveň rodičov,
- slabá sociálno–ekonomická úroveň väčšiny rómskych rodín,
- geografická izolácia,
- minimálna spolupráca školy a rodičov,
- nedostatočná príprava (rodičia zriedka pomáhajú a vedia pomôcť deťom s úlohami, deti úlohy nemajú),
- spomalený proces zrenia (jemná motorika, komunikačné zručnosti a pod.),
- zžitie sa s prostredím inej, im doteraz neznámej kultúry majoritného etnika,
- absencia predškolskej prípravy,
- nižšia východisková úroveň poznatkov,
- odlišné kultúrne a jazykové pozadie,
- samotná forma skúšania v škole, testovania, administrácia testov.

Podľa viacerých výskumov (Tomatová, 2004a; Sekyt, 2000, Poledňová-Zobačová, v tlači podľa Tomatová, 2004b) klasické testy intelektu nezodpovedajú požiadavke kultúrnej nepredpojatosti a preto nízky výkon rómskych detí zo sociálne znevýhodneného prostredia v týchto testoch nemusí byť nutne zapríčinený mentálnym zaostávaním. Výsledkom synergického efektu vyššie spomínaných faktorov je často **sociálne podmienená mentálna retardácia** detí, to znamená, že deti, ktorých mentálne schopnosti sú (alebo by za lepších podmienok mohli byť) na primeranej úrovni, ale vyrastajú v nevhodnom prostredí, zlyhávajú v klasických testoch mentálnych schopností. Dôsledkom je ich automatické zaradovanie do špeciálnych škôl.

Řičan (2000) zhromaždil údaje o odlišnostiach vo vývine našej rómskej populácie – výkony rómskych detí v testoch konštruovaných pre väčšinovú populáciu negatívne ovplyvňuje obmedzený jazykový kód, absencia abstraktných pojmov, temperament spojený s menšou schopnosťou sústrediť sa, preferovanie kolektívnej zodpovednosti pred individuálnou. Kundrátová (2000) pridáva nerozlišovanie dôležitosti úspechu a neúspechu, Špotáková (2005, In Dočkal, 2006) deficit v tzv. exekutívnych funkciách (pozornosť, flexibilita, strategické plánovanie), hoci sociálne kognície sa vyvíjajú porovnateľne s nerómskou populáciou.

Okrem skutočnosti, že rómske dieťa neovláda dobre jazyk majority, sa často stáva, že dostatočne neovláda ani vlastný materinský jazyk, ale dorozumieva sa miestnym rómskym dialektom, používaným v obci alebo osade. Táto hovorová reč býva však oveľa menej diferencovaná ako samotný rómsky jazyk, chudobnejšia na výrazy a rečové odtienky a často zmiešaná s miestnym dialektom majoritného etnika (Marušková, Mesárošová, 2004). Nedostatočná slovná zásoba ako porozumenie pojmom sa spája s tým, že deti majú osvojené len konkrétne pojmy, v ich slovnej zásobe chýbajú abstraktné pojmy (napr. pyšný, červená) a vyššie kategórie pojmov. Keďže vzájomné prepojenie vývinu reči a vývinu myslenia je kľúčovou oblasťou celkového vývinu poznávania dieťaťa, deficit v jednej oblasti má nevyhnutný vplyv na vývin druhej oblasti, (Tomatová, 2004a).

Farkašová a Kundrátová (2006) poukazujú na fakt, že zisťovanie dosiahnutej úrovne kognitívnych schopností, sociálneho a emocionálneho vývinu prostredníctvom štandardných, bežne používaných psychodiagnostických prostriedkov, neprináša objektívne výsledky. Výkony časti rómskych detí v testoch vytvorených na základe atribútov typických pre majoritu poukážu skôr na medzikulturálne diferencie než na skutočnú vývinovú úroveň testovaných detí.

1.1 Používanie „culture-faire“ testov u detí zo sociálne znevýhodneného prostredia

Štruktúra inteligenčných testov často pozostáva z viacerých častí zameraných na odlišné druhy inteligencie (verbálna, numerická, priestorová, pamäťový výkon...), v rámci ktorých sa nezriedka člení do jednotlivých subtestov (verbálne porozumenie, definovanie slov, logické úsudky, generalizácie a abstrakcie, aritmetické príklady, číselné rady, reprodukcia čísl...). Presvedčenia odborníkov o tom, že testy numerických zručností sú relatívne „culture-fair“, a testy priestorovej inteligencie možno považovať za „culture-free“ sú založené na domnienke, že na rozdiel od rozmanitostí jazyka, ľudská skúsenosť s číselným spracovaním reality a procesmi priestorovej orientácie je viac-menej identická naprieč kultúrami. Tento predpoklad je dnes z veľkej miery prekonaný, pravdou však naďalej ostáva, že spomedzi spomínaných charakteristík je to práve verbálna zložka, ktorá v sebe zahŕňa najsignifikantnejšie medzikultúrne rozdiely (Brezina, 2008a). Ako uvádza Sternberg (2000), to, čo je v jednej kultúre považované za múdre a prospešné, môže byť v inej kultúre vnímané ako „nemúdre“. Rozsah aktivít, ktoré sú oceňované v danej kultúre, vytvára unikátnu štruktúru schopností podporovaných členmi danej sociálnej skupiny. Súbor týchto schopností zväčša prezentuje oblasť aktivít, v ktorých jednotlivec získa najväčšiu prax. Cole na príkladoch afrického kmeňa Kpelle dokumentuje rad úloh, ktoré deti označili za príliš jednoduché a ich 8-roční americkí vrstovníci ich zvládli iba s veľkými ťažkosťami.

1.1.1 Woodcock-Johnsonové testy ako „culture fair“ testy

V rámci širšieho projektu pracujeme s rómskymi deťmi a v rámci administrácie batérie testov boli deťom administrované Woodcock-Johnsonové testy (WJ IE) ako komparačná metóda k testom mentálnych schopností. WJ IE sa v rámci pilotných štúdií (Mikušková, 2007; Čavojová, Mikušková, 2006) zdal byť vhodný pre populáciu rómskych detí. Navyše test WJ IE je považovaný svojimi autormi za „culture fair“ a vychádza z teórie hierarchického usporiadania kognitívnych schopností (CHC). Postupy, ktoré boli použité pri vývoji a štandardizácii WJ IE, zaručujú, že tento nástroj možno s pocitom istoty používať v rôznych podmienkach, či v oblasti vzdelávania alebo mimo neho. Široký záber a obsah testov umožňuje ich použitie v oblasti vzdelávania, klinického vyšetrenia alebo výskumu pre vekové kategórie siahajúce od ranného detstva po geriatrickú populáciu. Možno ho použiť, ak je treba určiť a opísať momentálny stav individuálnych kognitívnych schopností, možné slabé stránky, ktoré ovplyvňujú kognitívny výkon (Ruef, Furman, Muñoz - Sandoval, 2003). Práve bohatosť využitia tohto testu, ako aj jeho iné vzácne vlastnosti, nás presvedčili o jeho použití.

Ako sme uviedli, deti z minoritného a zo sociálne znevýhodneného prostredia často zlyhávajú v tradičných testoch mentálnych schopností. Cieľom výskumu bolo skúmanie možností využitia testu WJ IE pre populáciu rómskych detí, respektíve detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Položili sme si preto otázku, či je WJ IE vhodnou metódou na zisťovanie kognitívneho výkonu rómskych detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia.

2 Metódy

Test WJ IE sme administrovali rómskym deťom v rámci administrácie širšej batérie testov v priebehu apríla 2008.

2.1 Výskumná vzorka

Výskumnú vzorku tvorilo spolu 41 polointegrovaných a neintegrovaných rumungro-rómskych detí (18 dievčat a 23 chlapcov) z obcí Bystrany a Markušovce vo veku od 8 do 13 rokov, priemerný vek všetkých detí bol 10,27 rokov.

Testované deti môžeme zaradiť do skupiny detí zo sociálne znevýhodneného prostredia, pretože spĺňajú minimálne tri zo siedmich požiadaviek na zaradenie do tejto skupiny, ktoré uvádzajú Farkašová a Kundrátová (2006)¹:

- rodina žije izolovaná od osídleného prostredia v marginalizovaných lokalitách,
- rodina žije v podštandardných materiálo – ekonomických, bytových a hygienických podmienkach (rodičia sú nezamestnaní),
- v rodine je viac ako 4 deti.

2.2 Použitá metóda

Keďže sme vo výskume mapovali kognitívne schopnosti rómskych detí pochádzajúcich prevažne zo sociálne znevýhodneného a kultúrne odlišného prostredia, rozhodli sme sa použiť metódu Woodcock – Johnson: Testy kognitívnych schopností (Woodcock – Johnson International Edition; WJ IE). WJ IE je individuálne administrovaná batéria na meranie kognitívnych schopností určená pre jednotlivcov od 5-90 rokov. WJ poskytuje hravú formu administrácie, možnosti usmerňovania, posilňovania a oceňovania testovaného v priebehu testovania.

Woodcock – Johnsonové testy sú individuálne administrovanou testovou batériou na meranie kognitívnych schopností (Ruef, Furman, Muñoz-Sandoval, 2003). Batéria testov vychádza z vnímania inteligencie ako súboru viacerých kognitívnych schopností. Woodcock – Johnsonové testy reprezentujú teóriu kognitívnych schopností vychádzajúce z Cattella, Horna a Carrolla (teória CHC – Cattell-Horn-Carroll theory of cognitive abilities).

Test obsahuje deväť subtestov, na základe ktorých je možné vypočítať skóre trsov alebo zložených skóre. Subtesty sú rôzne, pokrývajú základné oblasti kognitívnych schopností zhrnuté v troch trsoch: 1. *verbálne schopnosti* (obrázkový slovník, synonymá, protiklady, verbálne analógie), 2. *schopnosti myslenia* (pamäť na mená, priestorové vzťahy, rozlišovanie zvukov, kvantitatívne vyvodzovanie), 3. *kognitívna efektívnosť* (vizuálne porovnávanie, obrátené číselné rady).

Interpretačné možnosti každého testu a trsu vo WJ IE COG zahŕňajú analýzu chyby, charakteristiku vývojového štádia, charakteristiku úrovne výkonnosti a porovnanie s populáciou v rovnakej vekovej kategórii určujúce relatívne postavenie testovanej osoby v danej populácii. Vo výskume sme sa pracovali so štandardným skóre (SS) a s indexom relatívnej výkonnosti (RPI). Škála štandardného skóre (SS) má priemer 100 a štandardnú odchýlku 15 ako väčšina škál používaných v inteligenčných testoch. Index relatívnej výkonnosti (RPI) umožňuje tvoriť výroky o predpokladanej kvalite výkonov danej osoby v analogických úlohách. RPI rovný 70/90 znamená, že u danej osoby očakávame 70% úspešnosť v analogických úlohách, ktoré priemerná osoba patriaca do rovnakej vekovej kategórie zvládla s 90% úspešnosťou (Ruef, Furman, Muñoz-Sandoval, 2003).

Realizácia samotného zberu dát prebehla v apríli 2008 v priebehu 4 dní v školskom prostredí (ZŠ Bystrany, ZŠ Markušovce). Inštrukcie boli podávané v slovenskom jazyku, čo niektorým deťom spôsobovalo problémy pri porozumení toho, čo sa od nich očakáva (napriek názoru autorov testu, ktorí ho považujú za kultúrne nezávislý).

¹ Na základe Interview socio-ekonomického statusu, ktoré bolo s deťmi uskutočnené v rámci administrácie širšej batérie testov.

2.2 Metódy štatistickej analýzy

Pri skórovaní položiek testu WJ IE COG sme postupovali podľa manuálu. Získané dáta sme zadávali do programu tvoriaceho súčasť batérie WJ IE COG, z ktorého sme získali výpis skóre a interpretačný profil pre každé dieťa samostatne. Potrebné údaje, konkrétne hodnoty RPI a SS skóre, sme následne spracovávali prostredníctvom One-Sample Test a Independed t-test v rámci štatistického programu SPSS pre Windows 11.0.

3 Výsledky

Priemer celkového štandardného skóre intelektových schopností, ktoré rómske deti dosiahli v teste WJ IE je 72,67 (Tabuľka č. 1). Ak teda štandardné skóre majúce priemer 100 a SD 15 možno považovať za ekvivalentné ku IQ vo väčšine inteligenčných testov, potom môžeme usudzovať, že tieto deti dosiahli subnormný výkon.

Tabuľka č. 1: Celkové skóre intelektových schopností rómskych detí v teste WJ IE

	N	M	Md	SD
štandardné skóre	41	72,67	73	9,27

Legenda

N: počet, **M:** priemer, **Md:** medián, **SD:** štandardná odchýlka

Tabuľka č. 2 poskytuje detailnejší pohľad na výkon rómskych detí v trsoch a subtestoch WJ IE. Z uvedených hodnôt môžeme konštatovať, že rómske deti dosiahli najlepší výkon v teste *pamäť na mená* (priemerná hodnota SS 89,98) a v trse testov *kognitívna efektívnosť* (priemerná hodnota SS 81,15). Naopak najslabší výkon podali rómske deti v trse *verbálne schopnosti* (priemerná hodnota SS 58,83).

Tabuľka č. 2: Celkové skóre intelektových schopností rómskych detí v trsoch a subtestoch WJ IE

	štandardné skóre			index relatívnej výkonnosti	
	N	M	SD	M	SD
celkové skóre	41	72,67	9,27	34,98	17,68
trs verbálne schopnosti	41	58,83	13,91	9,49	12,13
trs schopnosti myslenia	41	75,61	8,21	49,76	16,77
trs kognitívna efektívnosť	41	81,15	10,60	80,80	8,93
pamäť na mená	41	89,98	8,33	52,59	27,21
priestorové vzťahy	41	72,00	19,44	54,32	21,59
rozlišovanie zvukov	41	75,05	14,57	23,46	20,59
kvantitatívne vyvodzovanie	41	77,00	8,69	32,93	24,36
vizuálne porovnávanie	41	83,44	9,79	31,44	28,054
obrátené číselné rady	41	82,56	14,83	42,46	32,618

Legenda

N: počet, **M:** priemer, **SD:** štandardná odchýlka

Všetky hodnoty indexu relatívnej výkonnosti RPI uvedené v tabuľke 4 sú v porovnaní s **dolnou hranicou** priemeru štandardizačnej populácie (75) štatisticky významné ($p < 0,001$). Z uvedených hodnôt vyplýva, že medzi rómskymi deťmi pochádzajúcimi zo sociálne znevýhodneného prostredia a bežnou populáciou existujú významné rozdiely vo všetkých testoch a trsoch WJ IE COG v prospech bežnej populácie, až na jeden test *pamäť na mená*, kde dosiahli lepšie výkony rómske deti. Všetky hodnoty indexu relatívnej výkonnosti RPI uvedené v tabuľke sú v porovnaní s **hornou**

hranicou priemeru štandardizačnej populácie (90) tak isto štatisticky významné ($p < 0,001$): medzi rómskymi deťmi a bežnou populáciou existuje signifikantný rozdiel v prospech bežnej populácie (vo všetkých testoch, trsoch ako aj celkovom skóre intelektových schopností).

Tabuľka č. 3: Porovnanie hodnoty RPI s dolnou a hornou hranicou priemeru RPI štandardizačnej populácie

	dolná hranica			horná hranica		
	p	t	df	p	t	df
celkové skóre	,00	-14,50	40	,00	40	-19,9
trs verbálne schopnosti	,00	- 34,59	40	,00	40	- 42,5
trs schopnosti myslenia	,00	- 9,64	40	,00	40	- 15,4
trs kognitívna efektívnosť	,00	4, 16	40	,00	40	- 6,6
pamäť na mená	,00	- 5,26	40	,00	40	- 8,8
priestorové vzťahy	,00	- 6,13	40	,00	40	- 10,6
rozlišovanie zvukov	,00	- 16,03	40	,00	40	- 20,7
kvantitatívne vyvodzovanie	,00	- 11,06	40	,00	40	- 14,9
vizuálne porovnávanie	,00	- 9,94	40	,00	40	- 13,4
obrátené číselné rady	,00	- 6,36	40	,00	40	- 9,3

Legenda

p: dosiahnutá hladina významnosti, **t:** hodnota t-testu, **df:** stupne voľnosti

4 Diskusia

Cieľom výskumu bolo mapovanie možností využitia testu WJ IE pre populáciu rómskych detí, respektíve detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. Položili sme si otázku, či je WJ IE vhodnou metódou na zisťovanie kognitívneho výkonu rómskych detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia. Podľa výsledkov, ktoré dosiahli deti v WJ IE možno povedať, že testované rómske deti sú na nízkej mentálnej úrovni (subnorma). Na druhej strane skutočnosť, že tieto deti pochádzali zo sociálne znevýhodneného a navyše málo podnetného prostredia, poukazuje skôr sociálne podmienenú ako na biologicky danú nízku mentálnu úroveň.

Ako najvýraznejšia bariéra v podávaní adekvátnych výkonov vzhľadom na vek sa nám javila nízka úroveň ovládania slovenského jazyka. Najvýraznejšie sa jazyková nepripravenosť detí prejavila v trse *Verbálne schopnosti* (teda v prvých štyroch subtestoch mapujúcich tak šírku a hĺbku vedomostí, ako aj verbálnu komunikáciu a prácu s informáciami, pri ktorých aj sami autori uvádzajú, že si vyžadujú dobrú úroveň jazykových schopností). Deti v týchto subtestoch skórovali najhoršie v porovnaní s ostatnými testami WJ IE.

Slovenský jazyk nie je rodným jazykom (väčšiny) rómskych detí a prvýkrát sa s ním stretávajú často až pri nástupe do škôlky alebo do školy. Rómske dieťa si intenzívnejšie osvojuje základy slovenčiny iba v nultom ročníku. To znamená, že v priebehu niekoľkých mesiacov si dieťa osvojí iba základy slovenského jazyka, ktoré mu na úspešné zvládnutie tak školskej dochádzky, ako aj prípadných testov nepostačujú (keďže systematické vyučovanie slovenského jazyka v populácii rómskych detí v zmysle učenia sa „cudzieho jazyka“ na našich školách nie je). Predpokladáme, že systematické vzdelávanie rómskych detí v slovenskom jazyku v zmysle osvojenia si konkrétnych ako aj abstraktných pojmov by mohlo prispieť k lepším výkonom v škole aj v testoch (čím by deti získali výhodu do budúcnosti).

Deti slabšie skórovali aj v teste *priestorové vzťahy*, *kvantitatívne vyvodzovanie* a *rozlišovanie zvukov*, teda v subtestoch sýtiacich trs schopnosti myslenia (okrem *pamäti na mená*, pozri ďalej). Poukazuje to na slabšiu orientáciu v priestore a manipuláciu s mentálnymi obrazmi, na horšie

schopnosti analýzy a syntézy vizuálnych podnetov, na slabšiu manipuláciu s numerickými symbolmi a tým aj na horšie zvládanie aritmetických úloh. V praxi sa to prejavuje najmä tým, že deti zlyhávajú pri riešení slovných matematických a geometrických úloh.

Najlepšie výkony na druhej strane podali deti v teste *pamäť na mená* (test mapuje schopnosť efektívne si podržať informácie v pamäti a vedieť ich znovu použiť). Počas administrácie testu si deti mali zapamätať fiktívne mená ukazovaných mimozemšťanov a následne ich rozpoznať spomedzi viacerých ukazovaných postavičiek. Na základe výsledkov môžeme povedať, že ukladanie informácií a plynulosť ich znovuvybavovania pomocou asociácie je u nich takmer na úrovni priemeru, to znamená, že rómske deti majú schopnosť efektívne podržať informácie v pamäti a vedieť ich sprístupňovať ďalšiemu použitiu, sa dokážu učiť, zapamätať si povedané, ukázané. Prečo sa tieto schopnosti dostatočne neprejavujú v školských výkonoch spočíva vo viacerých faktoroch, ktoré sme spomínali v úvode.

V subtestoch sýtiacich kognitívnu efektívnosť dosiahli deti druhý (respektíve tretí) najlepší výkon, hoci stále na úrovni subnormy. Z výsledkov vo *vizuálnom porovnaní a v obrátených číselných radoch* vyplýva, že testované deti môžu byť deti pomalšie vo vykonávaní jednoduchých úloh, pomalšie v nadobúdaní nových poznatkov a môžu sa u nich vyskytnúť problémy v zapamätaní si zadanej inštrukcie, respektíve informácie.

V porovnaní s priemernými výkonmi štandardizačnej populácie boli výkony deti významne slabšie vo všetkých subtestoch okrem subtestu *pamäť na mená*, kde rómske deti skórovali lepšie. Na základe výkonov v tomto subteste môžeme povedať, že rómske deti majú reálny potenciál učiť sa (v zmysle pamätania si). Na druhej strane nízka úroveň ovládania slovenského jazyka a málo podnetné prostredie neposkytujú dostatok možností na to, aby rómske deti tento svoj potenciál zhodnotili.

Ako sme uviedli v úvode, kryštalická inteligencia sa rozvíja na báze biologicky podmienenej fluidnej inteligencie, napriek tomu je otáznou či možno zostrojiť testy, ktoré by fluidnú inteligenciu merali. Hoci to Ruisel (2004; in: Dočkal, 2006) považuje za ilúziu, tvorcovia testu WJ IE sa o to pokúsili. Z výsledkov však vyplýva, že test WJ IE do istej miery podhodnocuje kognitívne schopnosti výberového súboru rómskych detí pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného prostredia. Ako limity testovania vnímame, že WJ IE bol pôvodne skonštruovaný v inom jazyku a rómske deti neboli testované v ich materinskom jazyku, čím bolo porozumenie inštrukciám obtiažne. Keďže aj sám Cattell popísal kryštalickú inteligenciu ako najviac odrážajúcu kultúrny vplyv, môžeme usudzovať, že WJ IE nie je „culture-fair“ test. V prospech tohto tvrdenia svedčí skutočnosť, že väčšina subtestov vo WJ IE je sýtených viac kryštalickou inteligenciou a rómske deti v nich podávali všeobecne slabšie výkony. Na druhej strane v subtestoch založených na báze fluidnej inteligencie boli rómske deti nepochybne úspešnejšie v porovnaní s predchádzajúcimi subtestmi.

Literatúra

Balogová Slobodníková, M., Zubková, I. (2003). *Romológia: Školiaci program o multikulturalizme a motivácii pre učiteľov žiakov stredných škôl pochádzajúcich zo sociálne znevýhodneného a výchovne menej podnetného prostredia*. Žilina, EUROFORMES.

Brezina, I. (2008). *Medzikultúrny výskum inteligencie v interdisciplinárnom kontexte*. Nepublikované.

Čavojová, V., & Mikušková, E. (2006). Pilotné overenie WJ IE testov kognitívnych schopností na populácii detí zo sociálne znevýhodneného prostredia. *Zborník abstraktov "Teoretické a metodologické otázky skúmania praktickej inteligencie"*. Nitra, FSVaZ UKF, s. 21.

- Dočkal, V. (2006). Medzikultúrne rozdiely v intelektových výkonoch európskych detí. In: I. Ruisel (ed.): *Múdrosť-inteligencia-osobnosť*. Bratislava, Ústav experimentálnej psychológie. SAV. 65 – 80.
- Farkašová, E., & Kundrátová, B. (2006). Implementácia psychodiagnostických metodík pre rómskych žiakov do poradenskej praxe. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa* 41 (2), 135-152.
- Marušková, M., & Mesárošová, B. (2004). [online]. *Východiská pre vývoj testov školskej spôsobilosti*. [citované 2006-09-17]. Dostupné na http://home.nextra.sk/vudpap/reintegracia/vychodiska_1.htm.
- Matulayová, T., & Rosinský, R. (2006). Naprindžarde Roma. [online]. Metodický materiál pre učiteľov z oblasti interkultúrnej výchovy. [citované 2006-12-17]. Dostupné na <http://www.euroformes.com/projekty/download/pivr/AKTIVITA%203/Ucitelia%20A3%20Modul%202.pdf>.
- Mikušková, E. (2007). Vhodnosť Woodcock-Johnsonovho testu ako testu kognitívnych zručností detí zo sociálne znevýhodneného prostredia (pilotné overenie). *II. Medzinárodná konferencia doktorandov odborov Psychológia a Sociálna práca: zborník príspevkov*, Nitra: FSVaZ UKF.
- Rómska populácia a jej rozptyl*. (2002). [online]. Slovenská republika. Chudoba Rómov a sociálna starostlivosť o nich v Slovenskej republike. Svetová banka, Nadácia S.P.A.C.E. INEKO - Inštitút pre otvorenú spoločnosť, [citované 2005-11-21]. Dostupné na <http://siteresources.worldbank.org/INTROMA/Resources/povertyinssk.pdf>.
- Ruef, M., Furman, A., & Muñoz-Sandoval. (2003). *Woodcock-Johnson: Medzinárodná Edícia*. Príručka pre administrátorov: Slovenská edícia. Nashville: The Woodcock-Muñoz Foundation.
- Říčan, P. (2000). Identity of the Czech Romanies - a promise and a threat. In: *Minorities in a pluralist society at the turn of the millennium*. Brno, PsÚ AV ČR, s. 22-26.
- Sternberg, R. J. (2000). *Úspešná inteligencia. Ako praktická a tvorivá inteligencia rozhodujú o úspechu v živote*. Bratislava, SOFA.
- Sternberg, R., J. (2004). Adaptive skills of Roma Children. *Proposal*.
- Špotáková, M., & Kretová, E. (2006). Teória mysle u detí z rómskych osád: Porovnanie s deťmi maďarskej menšiny. *Psychológia a patopsychológia dieťaťa*, 41 (2), 113 – 124.
- Tomatová, J. (2004a): Na vedľajšej koľaji. *Je proces zaradovania rómskych detí do špeciálnych základných škôl znevýhodňujúcim činiteľom?* Bratislava SGI. ADIN.
- Tomatová, J. (2004b). *Proces zaradovania a preradovania v základnom školstve*. [online]. Rómske deti v slovenskom školstve. 2004. Kolektív autorov (Ed. Salner, A.), Inštitút pre dobre spravovanú spoločnosť, s. 25-32, ISBN 80-89041-81-7. [citované 2008-03-26]. Dostupné na <http://www.governance.sk/assets/files/romske-deti_v-sk-skolstve-www.pdf>.
- Tóthová, M. (2002). Špecifiká práce učiteľa rómskych žiakov. Osobnosť učiteľa Rómov. *Zborník z 3. medzinárodnej*. Nitra: UKF FSV Katedra rómskej kultúry, 86-90.